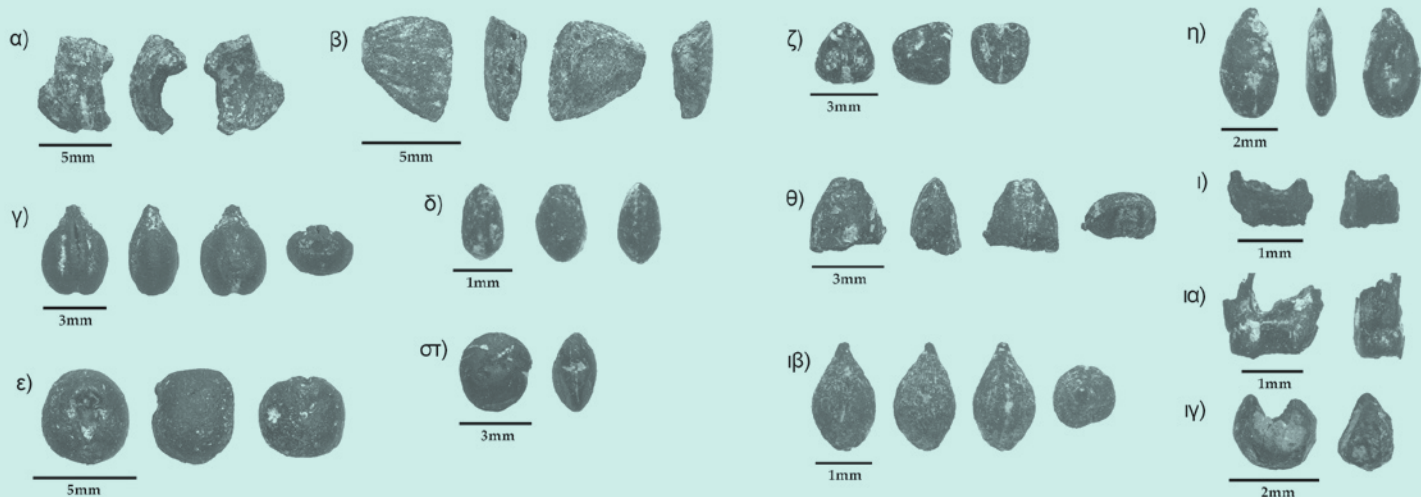

ΤΡΟΦΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΝΕΚΡΟΥΣ ΣΤΗ ΜΙΝΩΙΚΗ ΚΡΗΤΗ

Carly Henkel

*Υποψήφια Διδάκτωρ στο Ερευνητικό Κέντρο
Επιστήμης και Τεχνολογίας στην Αρχαιολογία και
τον Πολιτισμό του Ινστιτούτου Κύπρου*

Εύη Μαργαρίτη

*Αναπλ. Καθηγήτρια στο Ερευνητικό Κέντρο
Επιστήμης και Τεχνολογίας στην Αρχαιολογία και
τον Πολιτισμό του Ινστιτούτου Κύπρου*

ΑΡΧΑΙΟΒΟΤΑΝΙΚΑ ΚΑΤΑΛΟΙΠΑ ΕΝΤΟΠΙΖΟΝΤΑΝ ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΑ από τα πρώτα χρόνια της Μινωικής Αρχαιολογίας κατά την ανασκαφή τάφων στην κεντρική Κρήτη (π.χ. στη Φαιστό, το Διλιανό, τη Λεβίνα, το Καμπάρι και τον Πόρο Ηρακλείου). Τα κατάλοιπα αυτά αποτελούνταν κυρίως από απανθρακωμένους πυρήνες ελιάς που εντοπίζονταν τυχαία χάρη στο μεγάλο τους μέγεθος. Οι αρχαιολόγοι είτε τα ερμήνευαν ως προσφορές τροφής¹ είτε τα απέδιδαν γενικά σε ταφικές τελετουργίες² και πρακτικές που λάμβαναν χώρα μέσα στον τάφο³. Ωστόσο, και παρά τα πρώιμα αυτά ευρήματα, στο πλαίσιο της μελέτης των φυτικών καταλοίπων (αρχαιοβοτανική) στην Κρήτη, λίγη προσοχή είχε δοθεί στη διατήρηση αρχαιοβοτανικού υλικού σε ταφικές θέσεις μέχρι την ανασκαφή της νεκρόπολης του Πετρά. Η ανασκαφή αυτή εφάρμοσε ένα μεγάλης κλίμακας πρόγραμμα για τη συλλογή, την επεξεργασία και την ανάλυση του συνόλου των αρχαιολογικών ιζημάτων της, γεγονός που επέτρεψε μια εκτεταμένη έρευνα για τυχόν παρουσία φυτικών καταλοίπων στη θέση και για τον ρόλο τους στις ταφικές πρακτικές που ακολουθούνταν εκεί.

Μέχρι στιγμής, έχουν εξεταστεί από αρχαιοβοτανολόγους δείγματα από πέντε εκ των 29 ταφικών κτιρίων (TK 2, 3, 4, 5 και 10) στη νεκρόπολη του Πετρά. Και τα πέντε αυτά ταφικά κτίρια απέδωσαν απανθρακωμένο φυτικό υλικό στο οποίο περιλαμβάνονταν: φρούτα και καρποί (όπως αμύγδαλο, ελιά, σταφύλι και σύκο), όσπρια (όπως μπιζέλι, φακή, πικρός βίκος και λαθούρι), δημητριακά (αποφλοιωμένο κριθάρι, μονόκοκκο και δίκοκκο σιτάρι), καρπός λιναριού και λίγοι σπόροι από ζιζάνια (όπως η μολόχα, η θυμελαία η τριχωτή και αγριόχορ-

τα) (εικ. 1). Τα φρούτα, οι καρποί και το λινάρι ήταν τα κυρίαρχα είδη ανάμεσα στα φυτικά κατάλοιπα· αντίθετα, τα πιο σπάνια ήταν οι σπόροι από ζιζάνια⁴.

Έχοντας περισυλλεγεί από το εσωτερικό των τάφων, αυτό το αρχαιοβοτανικό υλικό είναι σαφές πως προέρχεται από δραστηριότητες σχετικές με ταφικές τελετουργίες. Μια πιο προσεκτική ματιά στον τύπο των φυτικών καταλοίπων αποκάλυπτει ότι οι περισσότεροι σπόροι ανήκαν σε εδάδιμα είδη, σε αντιδιαστολή με τα άνθη που συνόδευαν τους νεκρούς ή τα αισθητηριακά μέσα (αρώματα ή παραισθησιογόνα) που χρησιμοποιούνταν για να ενισχύσουν την εντύπωση του ταφικού τελετουργικού. Οι σπόροι, λοιπόν, συνήθως προέρχονται από βρώσιμα είδη σαν εκείνα που απαντούν κατά κανόνα σε οικισμούς. Ως τέτοια, τα φυτικά κατάλοιπα θα μπορούσαν να εκπροσωπούν είτε κατάλοιπα ταφικών γευμάτων είτε προσφορές τροφών. Εφόσον η νεκρόπολη του Πετρά περιλαμβάνει ανοιχτούς χώρους για ταφικές δραστηριότητες, όπως τα νεκρόδειπνα, και λίγοι ξυλάνθρακες συνόδευαν το απανθρακωμένο φυτικό υλικό, φαίνεται πιο πιθανό τα εδάδιμα είδη που εντοπίστηκαν να αντιπροσωπεύουν κατάλοιπα προσφοράς τροφής για τους νεκρούς.

Η υπόθεση τροφής ως προσφοράς στους τάφους του Πετρά ίσως αντανάκλα μινωικές αντιλήψεις για τον θάνατο, προσφέροντάς μας στοιχεία για τις τελετουργικές πρακτικές των Μινωιτών. Το γεγονός πως άφηναν βρώσιμα είδη μέσα στους τάφους υποδηλώνει ότι οι συμμετέχοντες στα ταφικά δρώμενα του Πετρά πίστευαν πως οι νεκροί εξακολουθούσαν να έχουν ανάγκη τροφής, κάτι που με τη σειρά του υπαινισ-

01

Αρχαιοβοτανικά κατάλοιπα από τα ταφικά κτίρια του Πετρά:

- α) κουκούτσι ελιάς, β) σόφλι αμυγδάλου, γ) κουκούτσι σταφυλιού, δ) καρπός σύκου, ε) μπιζέλι, στ) φακή, ζ) πικρός βίκος, η) λινάρι, θ) σπόρος αποφλοιωμένου κριθαριού, ι) σταχίδιο μονόκοκκου σταριού, ια) σταχίδιο δίκοκκου σταριού, ιβ) θυμελαία η τριχωτή, ιγ) σπόρος μολόχας.

σεται την πίστη σε μια μεταθανάτια ζωή το πρώτο στάδιο της οποίας ο νεκρός διήγε ως μεταβατικό ον (π.χ. ως πνεύμα). Οι μελετητές της μινωικής κοινωνίας εκτιμούν ότι ο θάνατος ίσως θεωρούνταν μια διαδικασία σε δύο στάδια, με τη σωματική αποσύνθεση να αποτελεί μια μεταβατική χρονική περίοδο κατά την οποία το πνεύμα του νεκρού εξακολουθούσε να βρίσκεται κάπου και να είναι παρόν, ενώ το τέλος της αποσύνθεσης σηματοδοτούσε την ολοκλήρωση αυτής της περιόδου και το επιτυχές πέρασμα του πνεύματος στον κόσμο των νεκρών⁵. Οι προσφορές τροφής στους τάφους του Πετρά ίσως προορίζονταν να θρέψουν είτε το πνεύμα είτε τον νεκρό στη μεταθανάτια ζωή και η απανθράκωση των προσφορών μπορεί να ήταν ο τρόπος με τον οποίο η τροφή μεταφερόταν σε αυτά τα άλλα επίπεδα της ύπαρξης⁶.

Η έλλειψη στοιχείων που να υποδηλώνουν πυρές μέσα στους τάφους και τα περιορισμένα ίχνη καύσης στα οστά δείχνουν ότι οι προσφορές δεν καίγονταν μέσα στις ταφικές δομές ούτε και δίπλα στα κατάλοιπα των νεκρών. Πιθανότερο είναι να απανθράκωνονταν στο πλαίσιο μιας ταφικής τελετής η οποία δεν σχετιζόταν άμεσα με το σκελετικό υλικό. Αυτή η τελετή ίσως λάμβανε χώρα μέσα ή έξω από τους τάφους. Κάποια χαρακτηριστικά των φυτικών συνόλων, όπως το μέγεθος

τους, η σπανιότητα των ξυλανθράκων στα συμφραζόμενά τους και η καλή κατάσταση διατήρησης των καρπών λιναριού —που εκρήγνυνται και καίγονται εύκολα λόγω της υψηλής περιεκτικότητάς τους σε έλαιο⁷—, οδηγούν στην υπόθεση ότι οι προσφορές τροφών απανθράκωνονταν με σκοπό τη διατήρησή τους⁸. Με τον τρόπο αυτό αφενός μπορούσαν να τοποθετηθούν μέσα στους τάφους μετά την ολοκλήρωση των ταφικών τελετουργικών (εάν αυτά λάμβαναν χώρα έξω από τους τάφους) και αφετέρου —όπως και τα οστά των νεκρών— θα διατηρούνταν και θα ήταν ορατές όταν αργότερα οι τάφοι θα ανοίγονταν ξανά.

Η μελέτη των φυτικών καταλοίπων στη νεκρόπολη του Πετρά όχι μόνο πρόσθεσε στοιχεία στις περιορισμένες αρχαιοβοτανολογικές μαρτυρίες από τις μινωικές ταφικές θέσεις, αλλά και διεύρυνε σημαντικά τις γνώσεις μας σχετικά με τα είδη των φυτών που χρησιμοποιούνταν σε αυτές τις δραστηριότητες. Τα αρχαιοβοτανικά κατάλοιπα που βρέθηκαν στα ταφικά κτίρια του Πετρά, σε αντίθεση με τους πυρήνες ελιάς που περισυνελέγησαν στους παλαιότερα ανεσκαμμένους τάφους της κεντρικής Κρήτης, συνέβαλαν στην κατανόηση του ρόλου που έπαιζαν στις ταφικές πρακτικές. Το φυτικό υλικό εκπροσωπεί τα κατάλοιπα προσφορών τροφής οι οποίες τοποθετούνταν στο εσωτερικό των τάφων, μια πρακτική που εξέφραζε τις μινωικές αντιλήψεις για τη ζωή και τον θάνατο. Η ζωή εξαρτιόταν από την τροφή, άρα η τροφή δεν ήταν μόνο για τους ζωντανούς αλλά και για τους νεκρούς, αφού αυτοί συνέχιζαν να υπάρχουν έξω από τα φυσικά τους σώματα.

Μετάφραση από τα αγγλικά: Πελαγία Τονάρη

Σημειώσεις

- 1 Savignoni 1905, σ. 139· Daux 1960, σ. 844· Alexiou / Warren 2004, σ. 16.
2 Levi 1976, σ. 715.

- 3 Lembesi 1967, σ. 200.
4 Για πλήρη στοιχεία σχετικά με τα φυτικά κατάλοιπα, βλ. Margaritis 2017· Henkel / Margaritis 2022.

- 5 Marinatos 1993· Panagiotopoulos 2002· Schmitt / Déderix 2021.
6 Βλ. Kaliff 2011, σ. 51.

- 7 Valamoti 2011, σ. 550· Margaritis 2020, σ. 96.
8 Margaritis 2020, σ. 97· Henkel / Margaritis 2022, σ. 17.

Βιβλιογραφία

- Alexiou / Warren 2004: Alexiou S. / Warren P., *The Early Minoan Tombs of Lebena, Southern Crete* (SIMA, XXX), Paul Åströms Förlag, Svededal 2004.
Daux 1960: Daux G., «Leben», *Bulletin de Correspondance Hellénique* 84/2 (1960), σ. 844–846.
Henkel / Margaritis 2022: Henkel C. / Margaritis E., «Examining the Ritual Landscape of Bronze Age Crete through the Lens of Archaeobotany», *Religions* 13.1/81 (2022). <https://doi.org/10.3390/rel13010081>.
Kaliff 2011: Kaliff A., «Fire», στο T. Insoll (επιμ.), *The Oxford Handbook of the Archaeology of Ritual and Religion*, Oxford University Press, Oxford 2011, σ. 51–62.
Lembesi 1967: Lembesi A., «Ανασκαφή Σπηλαιώδους Τάφου Εις Πόρον», *Πρακτικά της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1967, σ. 195–209.
Levi 1976: Levi D., *Festos e La Civiltà Minoica*, τόμ. I., Edizioni dell'Ateneo, Roma 1976.
Margaritis 2017: Margaritis E., «The Plant Remains of the House Tombs at Petras: Acts of Destruction, Transformation and Preservation», στο M. Tsiropoulou (επιμ.), *Petras, Siteia: The Pre- and Proto-palatial cemetery in context* (Monographs of the Danish

- Institute at Athens, 21), The Danish Institute at Athens and Aarhus University Press, Athens 2017, σ. 225–236.
Margaritis 2020: Margaritis E., «Archaeobotanical Remains», στο V. Apostolaki / T.M. Brogan / P.P. Betancourt (επιμ.), *Alatzomouri Pefka: A Middle Minoan IIB Workshop Making Organic Dyes* (Prehistoric Monographs, 62), INSTAP Academic Press, Philadelphia 2020, σ. 95–97.
Marinatos 1993: Marinatos N., *Minoan Religion: Ritual, Image and Symbol*, University of South Carolina Press, Columbia 1993.
Panagiotopoulos 2002: Panagiotopoulos D., *Das Tholosgrab E von Phourni bei Archanes. Studien zu einem frühkretischen Grabfund und seinem kulturellen Kontext* (BAR International Series, 1014), Archaeopress, Oxford 2002.
Savignoni 1905: Savignoni L., *Scavi e scoperte nella necropoli di Phaestos*, Reale Accademia dei Lincei, Roma 1905.
Schmitt / Déderix 2021: Schmitt A. / Déderix S., «Too Many Secondary Burials in Minoan Crete?», *Journal of Anthropological Archaeology* 64 (2021), 101354. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2021.101354>.
Valamoti 2011: Valamoti S., «Flax in Neolithic and Bronze Age Greece: Archaeobotanical Evidence», *Vegetation History and Archaeobotany* 20 (2011), σ. 549–560.